

علم أصول الفقه

۹۲-۱۱-۲۹ حجیت سیره و ارتکاز ۵۶

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

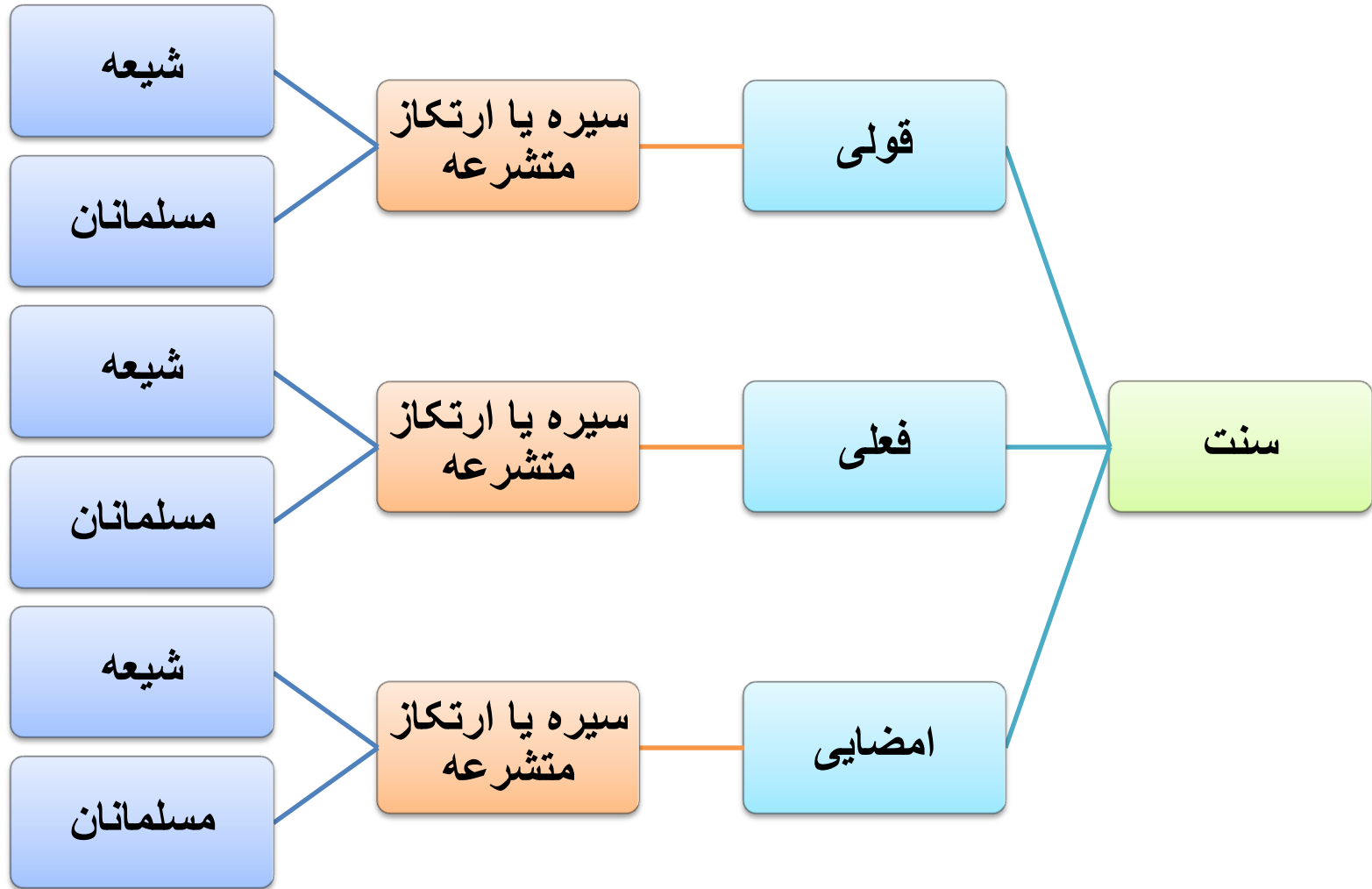
• وَ لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (١٧٩)

- وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَ تَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لَا يُبْصِرُونَ (١٩٨)
-

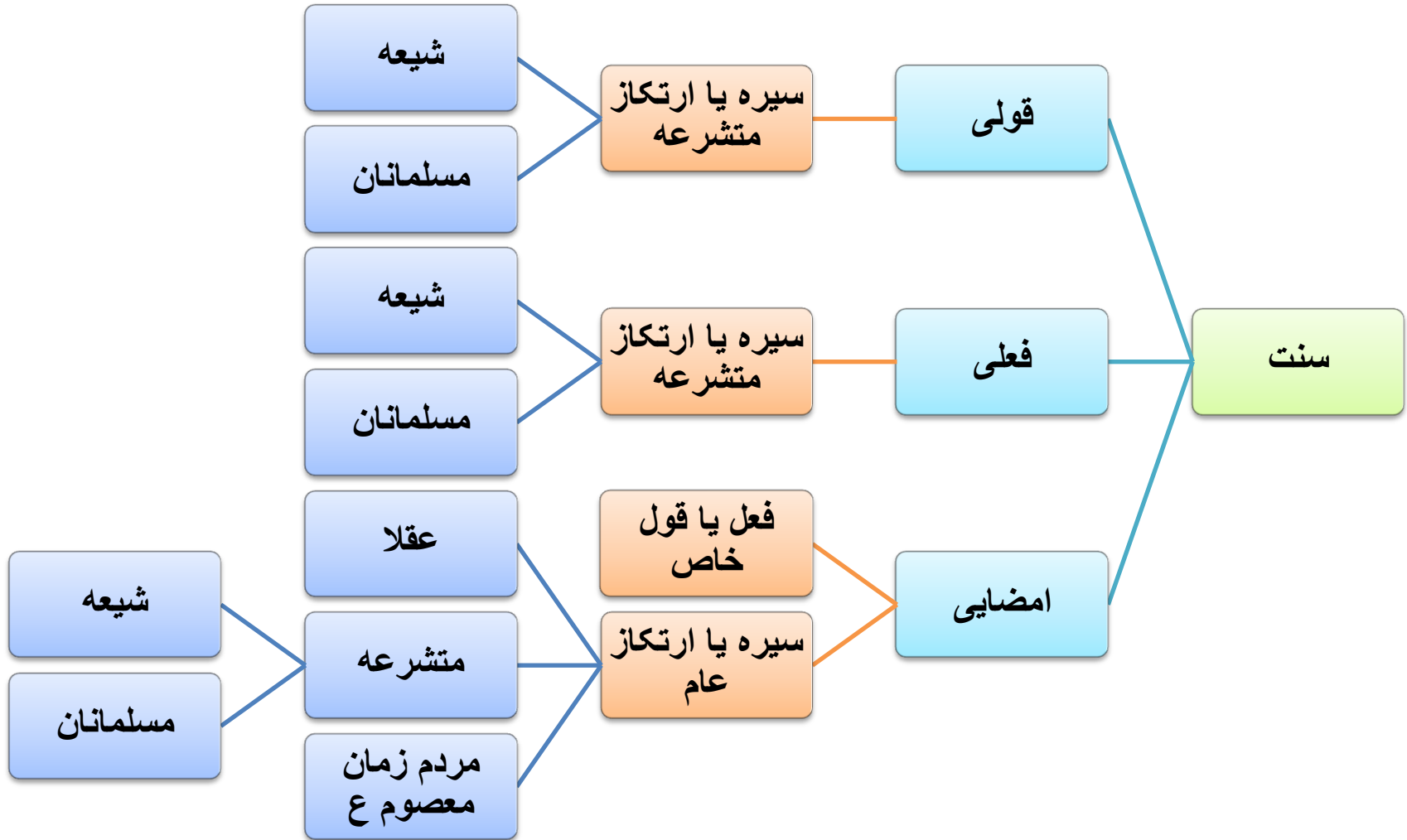
- وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
(٤٢)
- وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أ فَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى وَ لَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ
(٤٣)

- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ (٢٠)
- وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَ هُمْ لَا يَسْمَعُونَ (٢١)
- إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (٢٢)
- وَ لَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَ لَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَ هُمْ مُّعْرِضُونَ (٢٣)

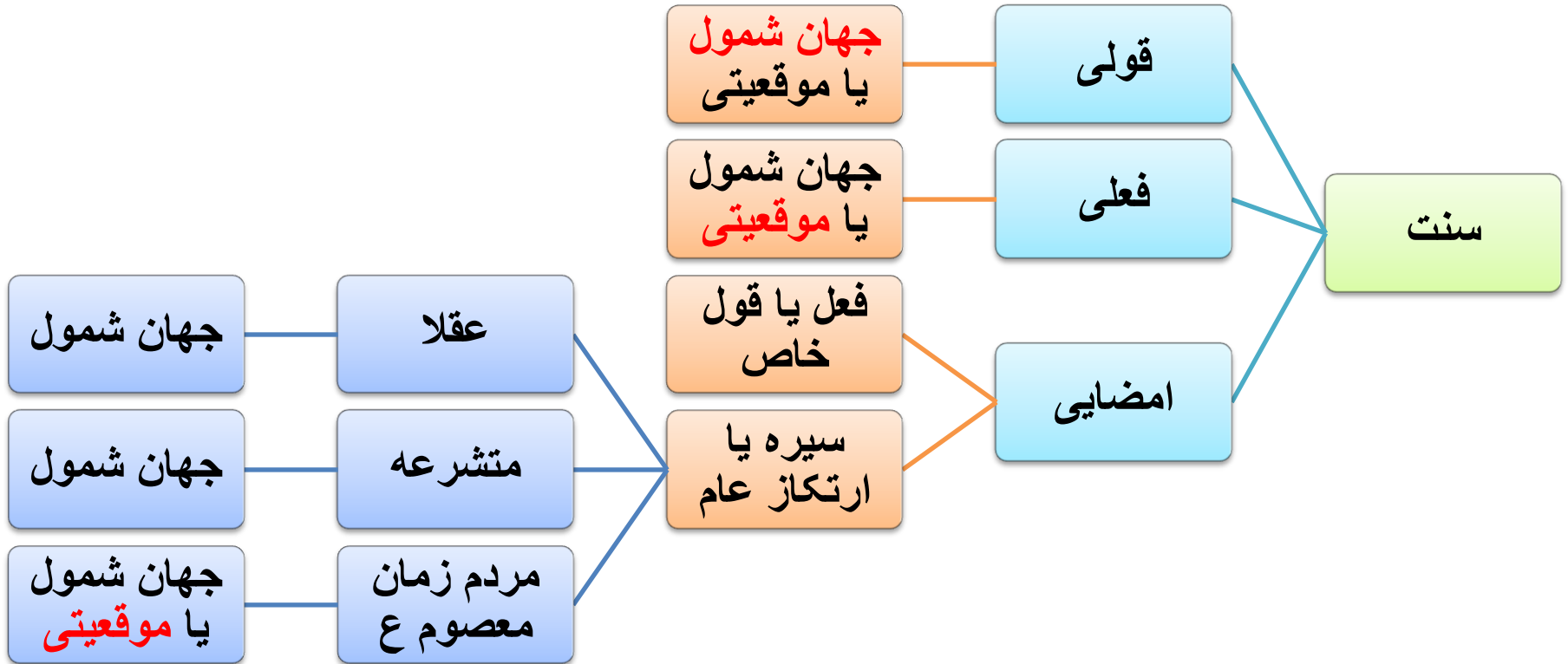
میزان احتمال تأثیر موقعیت

میزان احتمال تأثیر موقعیت

میزان احتمال تأثیر موقعیت

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- استفاده از سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی گاهی به حوزه احکام **واقعی** و گاهی به حوزه احکام **ظاهری** مربوط می‌شود.
- معمولاً کاربردهای سیره و ارتکاز در **فقه احکام واقعی** و در اصول به احکام **ظاهری** ارتباط دارد؛

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- مثلاً در فقه می‌گوییم سیره و ارتکاز عقلاً بر این است که اگر کسی یک مباح اصلی را حیازت کرد، مالک آن خواهد شد.
- مثال دیگر بحث خیار غبن است. به این شکل که در سیره عقلاً اگر مالیت دو شیء که معامله شده‌اند، با همدیگر متوازن نباشد از نظر عقلاً به یک طرف مغبون شده‌است. بر اساس سیره و ارتکاز عقلاً طرفی که مغبون شده حق دارد این معامله را فسخ کند.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- در این استدلال اصلاً کاری به «المؤمنون عند شروطهم» و از این قبیل ادله نداریم.
- خود ارتکاز و سیره عقلاً بر این است که در معامله طرف مغبون حق فسخ (خیار غبن) دارد و شرع این ارتکاز و سیره را پذیرفته است.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- این بیان برای اثبات «خیار غبن» با بیان گفته شده در بحث تنقیح اثباتی موضوع متفاوت است. در آنجا گفتیم «المؤمنون عند شروطهم» دلالت دارد بر اینکه مؤمنین باید به شرایط صریح و ضمنی در قراردادها ملتزم باشند و ارتکاز عقلا می گوید هر عاقلی در هنگام معامله‌ای به صورت ضمن شرط می‌کند که مالیت دو طرف معامله متوازن باشد. بنابراین اگر این تعادل به هم بخورد عرف این را خلاف شرط می‌داند و به اقتضای «المؤمنون عند شروطهم» چون تخلف در شرط شده است، شخص حق خواهد داشت معامله را فسخ کند.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- مقصود از حکم واقعی حکم شیء فی نفسه است نه حکم شیء در فرض عدم علم به حکم واقعی.
- در این دو مثالی که بیان شد، سیره و ارتکاز در مقام کشف حکم واقعی به کار رفته است؛ نظیر جایی است که یک آیه یا روایت دلالت کند که حیا از عامل مالکیت است.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- گاهی سیره و ارتکاز برای استدلال بر حکم ظاهری به کار می‌رود؛ برای مثال می‌گوییم ظهور حجت است؛ چون سیره و ارتکاز بر حجیت آن قائم شده و شارع این سیره و ارتکاز را پذیرفته است.
- در حجیت خبر واحد هم همین‌طور استدلال خواهیم کرد.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- حجت در اینجا یعنی آنچه به آن احتجاج می‌شود و اثرش این است که اگر حجت مطابق با واقع باشد، واقع را بر ما منجز می‌کند و اگر مخالف واقع باشد و ما به آن عمل کنیم، برای ما عذر است.

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- در هر حال نمی‌دانیم این حجت مطابق با واقع هست یا نه. بنابراین حجیت ظهور یا خبر واحد در فرض عدم علم نسبت به واقع مطرح می‌شود و گرنه در صورتی که واقع را بدانم ظهور یا خبر واحد هیچ نقشی نخواهد داشت؛

۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

- مانند اینکه اگر می‌دانم واقعاً خمر حرام است و بعد در عبارت شارع ظاهری پیدا شود که دلالت کند که خمر حلال است، این ظهور برای من حجیتی ندارد و باید آن را تأویل و بر خلاف ظاهر حمل کرد؛ مثلاً بگوییم مقصود از خمر در آن ظاهر، خمری نیست که ما یقین داریم حرام است.

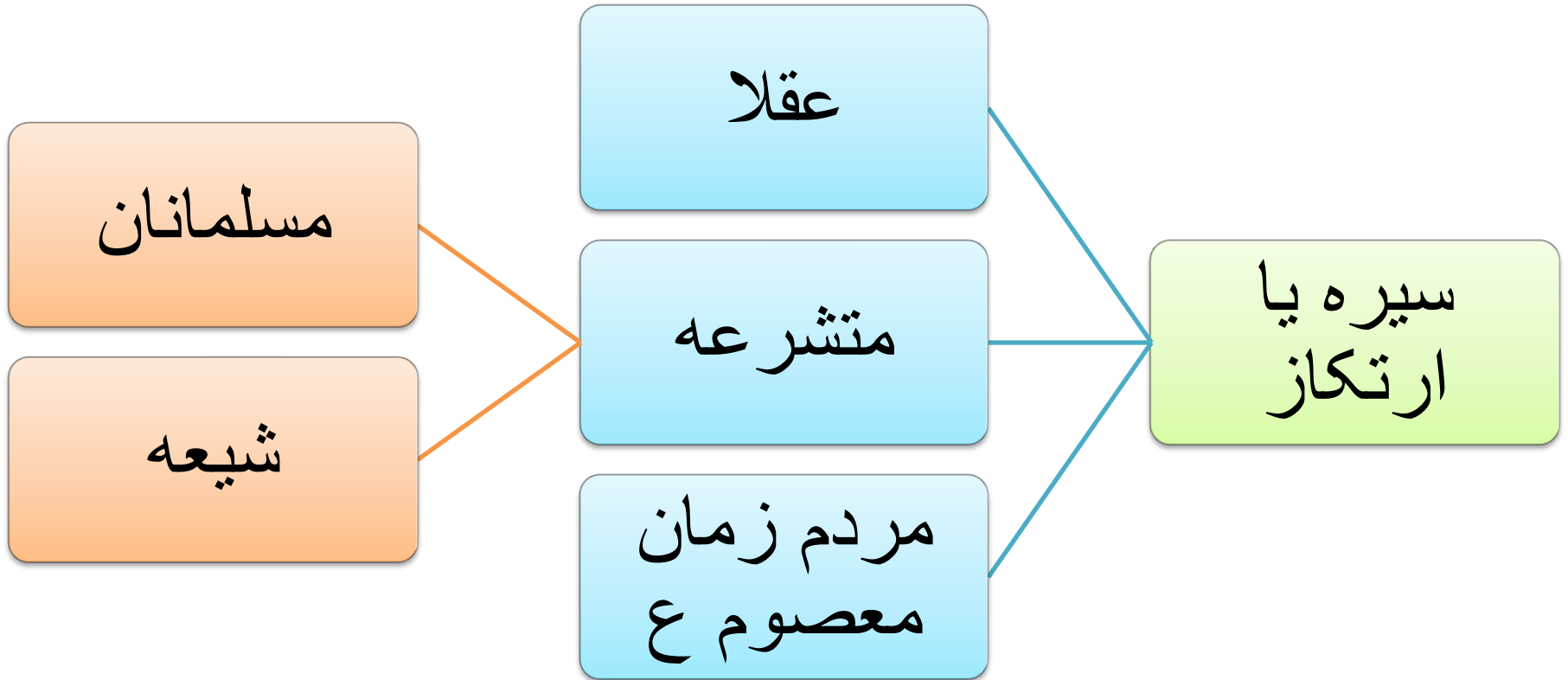
۳- نقش سیره و ارتکاز در کشف احکام شرعی

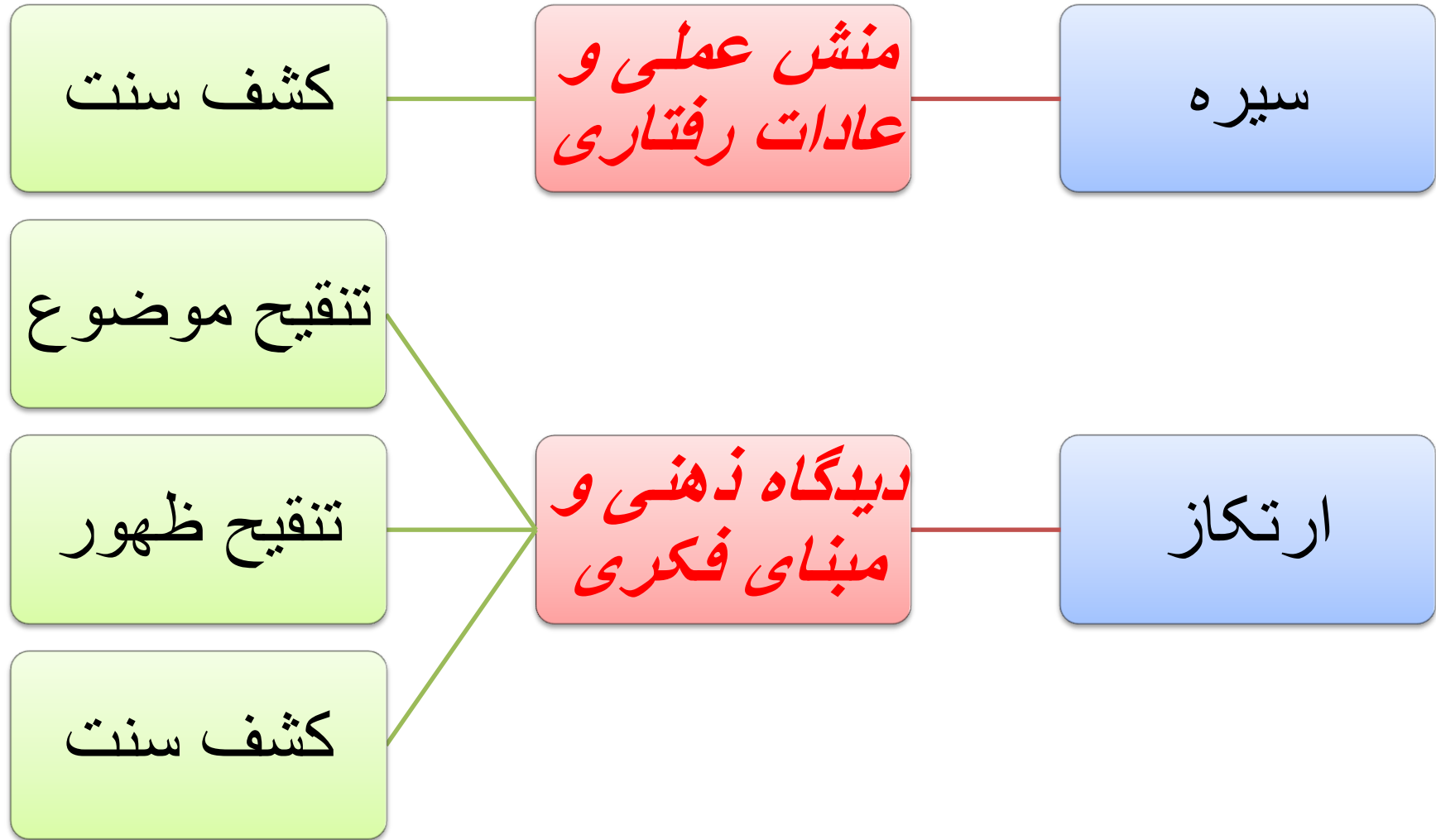
- به طور کلی حجیت امارات منوط به عدم علم به واقع است و بعد از علم به واقع دیگر مجالی برای اعتبار آنها باقی نمی ماند.
- بنابراین حجیت، یک حکم ظاهری در فرض عدم علم به واقع است و در صورت علم به واقع اصلاً بحث حجیت مطرح نیست.

نگاهی دوباره به سخنان شهید صدر

- با این که شهید صدر بیش از دیگران به مسأله سیره و ارتکاز توجه کرده است ولی در مطالب ایشان اشتباهات و نقص های فراوان به چشم می خورد:

میزان احتمال تأثیر موقعیت

نگاهی دوباره به سخنان شهید صدر

- أقسام السيرة العقلية:
- الجهة الأولى - انَّ السيرة العقلية يمكن تقسيمها إلى ثلاثة أقسام:
- القسم الأول - السيرة العقلية التي تنقح موضوع الحكم الشرعي و لا تشرع الحكم و انما يثبت الحكم بمقتضى إطلاق دليله من كتاب أو سنة أو غيرها.

نگاهی دوباره به سخنان شهید صدر

- القسم الثاني - السيرة التي تنقح ظهور الدليل و هذا يدخل تحته أعمال المناسبات العرفية و المرتكزات الاجتماعية المرتبطة بفهم النص فإننا سوف نذكر في بحث الظواهر ان المرتكزات العرفية و العقلية تتدخل أيضا في تكوين الظهور و أنها تعتبر بمثابة القرائن اللبّية المتصلة بالكلام التي تتصرف و تحدد من ظهور اللفظ و المراد منه توسعة أو تضيقا.
- و حجة هذا القسم من السيرة أيضا على القاعدة بعد الفراغ عن كبرى حجة الظهور بلا حاجة إلى دليل زائد.
- و يفترق هذا القسم عن القسم السابق في حاجته إلى إثبات معاصرة السيرة لزمان

نگاهی دوباره به سخنان شهید صدر

- القسم الثالث - السيرة المتشرعية و هي التي يراد الاستدلال بها على كبرى الحكم الشرعي كالسيرة العقلائية القائمة على أن من حاز شيئاً من الأموال المنقولة المباحة ملكها و كذلك السيرة القائمة على خيار الغبن في المعاملة إذا أُريد الاستدلال بها على إثبات الخيار ابتداءً لا باستكشاف شرط ضمني على أساسه كما كان فيما سبق - و ينبغي التمييز بين الطرزين من الاستدلال بمثل هذه السيرة ليتبع في كل منهما شروطه -.

شرایط تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی

- همان گونه که از مباحث گذشته آشکار شد تمسک به یک سیره یا ارتکاز برای کشف حکم شرعی منوط به دو امر است:
- ۱- احراز اتصال این سیره یا ارتکاز به زمان معصوم ع.
- ۲- احراز موافقت معصوم ع با آن.

شرايط تمسك به يك سيره يا ارتكاز براي كشف حكم شرعى

- و واضح انّ هذه العناية بحاجة إلى أن تكون السيرة معاصرة لزمان التشريع و موجودة فى زمن المعصوم عليه السلام فلا تنطبق على السير المستحدثة و المتجددة فيما بعد زمانهم فهناك ركنان لا بدّ من توفرهما لتتمّ دليلية هذه السيرة.

شرايط تمسك به يك سيره يا ارتكاز براي كشف حكم شرعى

- ١- إثبات معاصرتها مع زمن يكون فيه المعصوم ظاهراً يتخذ المواقف الفقهية تجاه أمثالها إثباتاً أو نفيًا.
- ٢- فحص الموقف الملائم الذي أقله السكون ليرى أنه ما هي الحدود التي يمكن أن يستكشف منه الإمضاء و كفيته، و سوف يقع الحديث عن هذين الركنين مفصلاً.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- شهید صدر - رضوان الله تعالی علیه - راه‌هایی مطرح کرده‌است که به دلیل عدم تنقیح این مباحث بین راه‌های مربوط به سیره و ارتکاز متشرعه با راه‌های مربوط به سیره و ارتکاز عقلا مقداری خلط شده‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- طرق إثبات معاصرة السيرة مع زمن المعصوم عليه السلام
 - الوجه الأول- أن يجعل نفس انعقادها و تطابق العمل عليها بالفعل- مع كون موضوعها و مضمونها عام البلوى بحيث لا محالة ينعقد فيه تطابق عملي عام- دليلا على أنها ذات جذور قديمة ترتفع إلى عهد الأئمة المعصومين عليهم السلام
 - الوجه الثاني- إثبات معاصرة السيرة و وجودها في زمن المعصوم عليه السلام بالنقل و الشهادة من قبيل ما ينقله الطوسي (قده)
 - الوجه الثالث- استقرار الأوضاع الاجتماعية المتعددة في مجتمعات مختلفة و بعد ملاحظة تطابقها على شىء واحد يعمم الحكم على جميع المجتمعات العقلائية حتى المعاصرة لعهد المعصومين عليهم السلام.
 - الوجه الرابع- ان المسئلة التي يراد إثبات السيرة فيها إذا كانت من المسائل الداخلة في ابتلاء الناس بها كثيرا و كان السلوك الذي يراد إثباته و انعقاد السيرة عليه نحو سلوك لا يكون خلافه من الواضحات لدى الناس و المتشرعة مع عدم تكثر السؤال و الجواب عنها على مستوى الروايات و الأدلة الشرعية فإنه في مثل ذلك يستكشف أن ذلك السلوك كان ثابتا في زمان المعصوم عليه السلام أيضا و إلا لزم أن يكثر السؤال عنه أو يكون خلافه من الواضحات عند الناس عادة و كلاهما خلف،
 - الوجه الخامس- و هو يتم في مورد لو لم تكن السيرة منعدية على ما يراد إثبات انعقادها عليه لكان لها بديل و كان ذلك البديل ظاهرة مهمة لا تقتضى العادة أن تمر بدون تسجيل لخطورتها،

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- إذا واجه الفقيه سيرة عقلائية متشرعية فغاياته أنَّه يجد نفسه معاصراً معها فلا بدَّ من إثبات أنَّها كانت ثابتة في زمن المعصومين عليهم السلام أيضاً. وهذا ما قد يذكر بشأنه عدة وجوه:

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- الوجه الأول - أن يجعل نفس انعقادها و تطابق العمل عليها بالفعل - مع كون موضوعها و مضمونها عام البلوى بحيث لا محالة ينعقد فيه تطابق عملي عام - دليلاً على أنها ذات جذور قديمة ترتفع إلى عهد الأئمة المعصومين عليهم السلام

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- فإذا فرض انعقاد السيرة مثلاً عند المتشعبة على الإخفات في صلاة الظهر من يوم الجمعة يجعل نفس هذا التطابق في العمل دليلاً على ثبوتها منذ عهد الأئمة و أنها متلقى منهم، و ذلك بنكته أنه من المستبعد جداً بل من الصعب و الممتنع عادة تحوّل التزام المتشعبة فجأة من لزوم الجهر في صلاة الظهر من يوم الجمعة إلى الإخفات فيها فإن ذلك إذا لم يكن مستنداً إلى عصر التشريع فلا بدّ و أن يكون مرتبطاً بسبب مثير و ظروف استثنائية طارئة أدّت إلى ذلك يشار إليها عادة إذا ما كانت.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- و هذا الوجه لا يمكن المساعدة عليه في كثير من الأحيان - حتى لو افترضنا ان مضمونها ممّا ينعقد فيه تطابق عملي - إذ ان صعوبة التحوّل في الالتزامات التشريعيّة و العقلائيّة مسلمة بمعنى ان التحوّل الفجائي يقطع بعدمه عادة بحساب الاحتمالات إلا ان أصل هذا الافتراض في كفيّة تحوّل السيرة ليس متعيناً بل هناك افتراضات أخرى كأن تكون السيرة قد تحوّلت تدريجاً و خلال قرون متمادية حسب عوامل مساعدة توفرت بالتدريج

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- بأن نترض في المثال بروز فتوى بعدم وجوب الجهر في ظهر الجمعة لعدم تمامية دليل شرعى عليه تؤدى إلى عدم التزام جملة من المشرعة بالجهر فيها ثمّ يجىء آخر بعد فترة من الزمن و يشكك في أصل جواز الجهر لكون الإخفات في الظهرين هو مقتضى القاعدة على مستوى الأدلة و السيرة أو الإجماع قد انثلت نتيجة الفتوى السابقة فيفتى بلزوم الإخفات و يصبح ذلك تدريجاً هو الموقف الفنى و العلمى من هذه المسألة فتتطابق الفتاوى على لزوم الإخفات فيها فتتعد سيرة متشرعية عليه.
- ففرضية من هذا القبيل ليست بغريبة و لا صعبة التوقع.